

Trianon centenáriumán...

Bada Zoltán

Amikor szó esik Trianonról és a hozzá vezető előzményekről, a történészek általában elkezdik felsorolni a politikai eseménytörténeteket, idéznek a diplomáciai forrásokból és releváns levéltári anyagokból, valamint a könyvtárakat kitevő nagy mennyiségű szakirodalmi művekből. Olykor viszont érdemes egy szinttel a tudományos szféra alá ereszkedni, és megvizsgálni azt, milyen volt az első világháború idején a hétköznapi emberek szemszögéből átélni az eseményeket. Ha a múlt kutatói a korabeli szigorú hadi cenzúrán átesett magyar sajtót szemlézik, akár ilyen képet is kaphatnak: pl. 1918 júniusáig az átlag magyar újságolvasó, naponta böngészve a frontjelentéseket és a háborúval kapcsolatos más aktuális híreket, könnyen azt gondolhatta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia elérte háborús céljait. Ugyanis a dualista állam még 1915 és 1916 fordulóján szövetségeseivel, Németországgal és Bulgáriával elfoglalta és „megbüntette” Szerbiát, 1916-ban Románia nagy részét együttesen elfoglalták a német és magyar csapatok, a régi cári Oroszország pedig 1917-ben az összeomlás felé tartott. Ebben a „viszonylag optimista közhangulatban” történt meg aztán a nagy fordulat, és 1918 őszén

egy iszonyatosan nagy változás, katonai összeomlás következett be!¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. évi széthullásának okai és az 1920. évi trianoni békeszerződés

Miként történhetett meg ez? – hangzik el gyakran a kérdés a laikusok részéről azután, hogy a XVI. századi oszmán-török hódoltság óta megtörtént a magyar történelem eddigi legsúlyosabb nemzeti katasztrófája. Dr. Romsics Ignác akadémikus és egyetemi tanár szavai szerint a Habsburg Birodalom, azon belül a történelmi Magyarország felbomlását, valamint a trianoni békeszerződés felé vezető utat négy tényezőnek egy időben történő összetételalkozása idézte elő. **Elsőnek** és alapvetően a birodalom, illetve Magyarország soknemzetiségű jellege és a nemzetiségi elitnek elégedetlensége tekinthető. **Másik** tényezőnek a birodalom déli és keleti határai mentén a XIX. század második felében létrejött új államok – Olaszország (1861), Szerbia és Románia (1878) – irredenta politikáját tarthatjuk, vagyis azt, hogy mindhárom ország törekedett a dualista monarchia azon területeinek a megszerzésére, ahol saját nemzetbeli embertársaik is éltek

nagyobb számban. A világháború 1914. évi kirobbanásáig, békeidőben a magyar állam még elég erős volt ahhoz, hogy minden területi integritása ellen irányuló törekvést elfojtsa. Az első világháború alatt azonban megváltozott a helyzet. A nemzetiségi szeparatizmus és a környező államok irredentája megerősödött, a magyar állam pedig meggyengült. A **harmadik ok** ez utóbbi folyamánként a győztes nagyhatalmak akarata volt, amely adott helyzetben, 1918 második felében döntő súllyal nyomott a latba. Az összeomlás és Trianon **negyedik okaként** a háború utáni, 1918. október 31-én lezajló öszirózsás forradalmi magyar vezetés inkompetenciáját szokás említeni. Vagyis azt, hogy Károlyi Mihály (1875–1955) kormánya bízott az antant méltányosságában, s az elszakadási szándékukat bejelentő szlovákokkal, szerbekkel és románokkal nem az erő, hanem a békülékenység politikáját alkalmazta.²

Az említett négy okot most részletebben fogjuk megvizsgálni.

A magyarországi nemzetiségek önállósodási és elszakadási törekvései, valamint a szomszédságban lévő (anya) országok irredenta mozgalmak akkor kaptak nagyobb lendületet, amikor 1914 nyarán, a sarajevói merényletet követően beindult az európai nagyhatal-

A szerződés magyar aláírói, Benárd Ágost küldöttségvezető (középen, cilinderrel a kezében) és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ, államtitkár (feljebb a lépcsőn, takarásban, fedetlen fővel) távoznak az aláírás után a Trianon palotából (wikipedia)

mak diplomáciai és katonai gépezete, és kiobbant a korábbi évtizedek nemzetközi fegyveres konfliktusaihoz képest egy jóval nagyobb, immár három kontinenst érintő háború. Noha az antant és a Központi Hatalmak vezető személyiségei többnyire a béke fontosságát hangoztatták és a mozgósítások időszakában „nagyban reménykedtek az ellenfél visszaközösítésében”, valójában mindannyian a háborúra készültek. A kulcsfontosságú stratégiai számításokban a nagyhatalmak nagyot tévedtek. Egy hónappal Ferenc Ferdinánd (1863–1914) trónörökös meggyilkolása után, az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzenve Szerbiának legfeljebb csak a Balkáni-félszigetre kiterjedő háborúval számolt, azonban a nagyhatalmak szövetségi kötelezettségeinek láncolatai hamarosan a regionális háborút világháborúvá gerjesztették. S mivel a harci cselekmények Európa-szerte nem értek véget 1914 ősziig („amikor a fák levelei lehullottak”), az elhúzódó háború hatványozott méretű megpróbáltatásokat követelt a fronton harcoló katonáktól és a hátszágban a hadviselés hatásait átélő civil lakosságtól. Az újabb emberi és haditechnikai erőforrások reményében a szemben álló két katonai szövetség az addig semleges országok, főként Olaszország és Románia bevonásától is remélte a háború sikeres befejezését. Azonban a két ország hadba lépését az antant csak olyan területi igények elismerésével tudta megvásárolni, amelyek közvetlenül és szorosan összefüggtek a Központi Hatalmak teljes katonai vereségével. Vagyis az antant a két potenciális szövetségesének területi igényeit az alulmaradt vesztes országok területivel szándékozta kifizettetni. Olaszországtól az 1915. április 26-án aláírt titkos londoni szerződés értelmében az antant országai azt kérték, hogy szakítson korábbi szövetségeseivel és egy hónapon belül indítson háborút az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. Az Olasz Királyság a megállapodás szerint ezért cserébe Goriziával, Tirol déli részével, Dalmácia és az adriai szigetvilág döntő hányadával, illetve Vlore városával gyarapodott volna a háború után, és protektorátust szerzett volna Albánia felett. Az olaszok ezen felül arra is ígéretet kaptak, hogy az Oszmán Birodalom és a német gyarmatok felosztásakor ők is igényt formálhatnak majd bizonyos afrikai területekre.³ Románia még 1916-ban magának követelte Bukovinát, Erdélyt és Magyarország keleti részének jelentős hányadát, amelyet az

Két világháború közötti trianoni képeslap (Gerlovics Szilveszter gyűjteményéből)

1916. augusztus 17-ei bukaresti együttműködési szerződésben részleteztek.⁴ E két országon kívül az Osztrák–Magyar Monarchia területi integritására veszélyt jelentettek még Szerbia külföldön szereplő diplomatáinak akciói⁵ egy jövőbeli közös délszláv állam létrejötte ügyében, valamint a Párizsban ténykedő cseh politikai emigráció,⁶ amely a szlovákokkal való egyesülés révén szintén egy új állam, Csehszlovákia létrehozásán fáradozott.

Az Osztrák–Magyar Monarchiát és benne a Magyar Királyságot akkor érte utol a döntő csapás, amikor további sorsukról az antant tagállamok vezetői és az 1917-ben hadba lépő USA diplomatái 1918 tavaszán és nyarán fontos döntéseket hoztak, amelyek összhangba kerültek a Monarchiától elszakadni szándékozó nemzetiségek politikai vezetőinek elképzeléseivel. Többek között döntő fontosságúnak bizonyult az 1918. április 9–11. között Rómában összeülő kongresszus⁷ is, amelyen az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségeinek emigráns vezetői kimondták, hogy már nem kívánnak tovább a Monarchia, s azon belül a Magyar Királyság területén élni, hanem céljuk az önálló államiság megteremtése. 1918. június 3-án az antant haditanácsa is kinyilvánította: hadicéljai közé tartozik Csehszlovákia, Lengyelország és a délszláv állam létrehozása.⁸ Franciaország, Anglia, majd az USA is szövetséges hadviselő félnek ismerte el a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. 1918. szeptember elején Párizsban megalakult a Román Nemzeti Egység Tanácsa, amelynek programja a regáti Románia egyesítése volt Erdéllyel és a bukaresti titkos szerződésben megjelölt további területekkel, azaz Nagy-Románia létre-

hozása.⁹ Ugyanakkor létrejött, már nem külföldön, hanem Zágrábban, a Szerbek, Horvátok és Szlovének Nemzeti Tanácsa (Jugoslovenski odbor), a Monarchia délszláv nemzetiségeinek „kormányosa” is.¹⁰ Ráadásul, az amerikai elnök 1918 elején közzétett 14 pontjának szövege többször is módosult. Thomas Woodrow Wilson (1856–1924) a Habsburg Birodalom nemzetiségei számára „az önálló fejlődés leghatékonyabb lehetőségét” kilátásba helyezve egy csapásra elképzelhetővé tette az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnését. Bár kezdetben ő a Monarchia valamilyen föderatív átalakításában gondolkodott, nyáron viszont már úgy döntött, hogy az USA terveit a Monarchia felosztásához szabják.¹¹

Mindezek után az antantnak már csak a végső katonai diadal kellett. A nyugati fronton még 1918 tavaszán a németeknek komoly kilátásaik voltak a végső győzelemre, de a kimerítő harcok és nagy veszteségek következtében kifogyott belőlük a szusz és a lendület. Velük ellentétben, a franciák és az angolok új amerikai csapatokkal kiegészülve az 1918. év őszi hónapjaiban döntő győzelmeket arattak.¹² Az utolsó háborús esztendő azonos évszakában, a szaloniki frontnak 1918. szeptember 15-ei áttörését követően, a Balkán-félszigeten beindult az antant erők által támogatott szerb katonaság nagy támadása.¹³ Ugyanakkor a délnyugati olasz fronton, északon, a Felvidéken, és keleten, Románia felől is folyamatosan gyengülni kezdett a Monarchia hadereje és az ország határvonalainak védelme. Tehát, Magyarország 1918 őszi rendkívül nehéz helyzetbe került, mert egyszerre három oldalról kellett szembenéznie

a szomszédos nemzetek területi követeléseivel.

Az 1918. november 3-án aláírt padovai fegyverszünet¹⁴ közvetlenül még nem érintette Magyarország határainak kérdését, hanem csak az olasz fronton irányozott elő új demarkációs vonalat.¹⁵ Mivel az antant csapatok a Balkán-félszigeten erőfölényben¹⁶ voltak, az 1918. október 31-én színre lépő Károlyi-kormánynak meg kellett állapodnia a déli demarkációs vonalokról. Az 1918. november 13-ai belgrádi katonai konvenció (szerződés) 18 pontja előírta, hogy a magyar kormány köteles kiüríteni a Szamos felső folyásától, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi és bánági területeket, továbbá a Szeged–Baja–Pécs–Varasd vonaltól délre eső vidékeket, tehát a Bácskát és a Drávaközt is.¹⁷ (Meg kell említeni, hogy a belgrádi egyezmény aláírását be nem várva a szerb hadsereg már 1918. november 7-én megindult észak felé a kijelölt demarkációs vonalak irányába.)¹⁸ Tekintettel arra, hogy az északi és keleti határokat még nem rögzítették, a cseh légió és a román királyi hadsereg elérkezettnek látta az időt, hogy ezeket a területeket fegyveresen is megszállja. Noha Bartha Albert (1877–1960), az újonnan kinevezett magyar hadügyminiszter és Milan Hodža (1878–1944) magyarországi szlovák politikus a Felvidéket illetően 1918. december 6-án megállapodott az északi demarkációs vonalban, mely a Pozsony–Kassa vonaltól északabbra húzódott, a Párizsban tartózkodó Eduard Beneš (1884–1948) reagálására követően ezt az antant elvetette, és az 1918. december 23-ai új jegyzék már úgy módosított, hogy a magyar–szlovák nyelvhatártól délebbre lesz az új ideiglenes határvonal.¹⁹ Miután a román csapatok átlépték az 1918. december 31-én kijelölt elválasztó semleges övezetet, a határvonalak tisztázása érdekében a magyar kormány tárgyalóküldöttséget kért az antanttól, de az csak a parancsteljesítésre hivatott Fernand Vix (1876–1941) alezredest küldte el Budapestre. A francia tisz az antant által 1919. február 26-án elfogadott határozatot március 20-án közölte a magyar kormánnyal. Ennek értelmében a keleti demarkációs vonalat mintegy 50 km-rel nyugatabbra tolták: az Arad–Nagyvárad–Szatmárnémeti vonaltól egészen a Szeged–Debrecen–Vásárosnamény vonalig.²⁰ A Berinkey-kormány ezt a Vix-jegyzéket nem fogadta el, és lemondott. A belpolitikai válságot követően a szociáldemokraták a börtönből kiszabadított

Harmat Árpád Péter: A trianoni békeszerződés (<http://tortenelemcikkek.hu/node/244> [A szöveg elkészült: 2015.12.02.] Letöltve: 2020.06.10.)

Kun Béla (1886–1938) politikai híveivel új kormányt alakítottak, és 1919. március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot.²¹ Innentől a tanácskormány feladata lett a határok tisztázása, illetve a békekötés. Az antant időnyerés céljából 1919 áprilisában Budapestre küldte Jan Smuts (1870–1950) dél-afrikai tábornokot, aki tárgyalásba kezdett a tanácskormánnyal és a Vix-jegyzékhez képest előnyösebb ajánlattal állt elő, azonban a tárgyaló felek mégsem tudtak minden kérdésben megegyezni.²² Időközben az antant rendezte az utódállamok csapatait, és 1919. április 16-án a román, majd április 27-én a csehszlovák katonai egységek támadásba lendültek. A magyar Vörös Hadsereg szívósan harcolt, de a kezdeti sikerek ellenére nem tudta feltartóztatni az ellenséges hadak előretörését. 1919. augusztus 1-je után a román egységek nemcsak a Tiszaig nyomultak előre, hanem megszállták Budapestet és az Észak-Dunántúlt is.²³ 1919 nyarán-őszén Magyarországon három hatalmi tényező volt jelen: a megszálló román királyi hadsereg, a vitéz nagybányai Horthy Miklós (1868–1957) altengernagy és fővezér által irányított Nemzeti Hadsereg Szegeden, és a budapesti ellenforradalmi kormány Friedrich István (1883–1951) vezetésével. A román megszállókat a párizsi békekonferencia 1919. november közepén kiharcolta az országból, de ők a Tiszántúlt csak később, 1920 márciusában ürítették ki.²⁴ A románok részleges kivonulása idején Horthy Miklós és hadseregének elit alakulatai 1919. november 16-án bevonultak Budapestre.²⁵

Az eddig ismertett események mindazt igazolják, hogy az 1918. október 31-ei őszirozsás forradalom óta a mindenkor magyar kormány nem tudott hatékonyan fellépni és megvédeni az országhatárokat. A Magyar Királyság területén megjelenő külföldi haderők ezt a helyzetet csak tovább nyomatékosították. A Felvidéknek cseh, Erdélynek román és a Délvidéknek szerb katonai megszállása következtében a magyar államhatárok végzetesen meggyengültek.²⁶ Miután a dualista Osztrák–Magyar Monarchia még 1918 végén szétesett,²⁷ a kaotikus állapotok²⁸ közepette Magyarországon gyakoriak voltak a kormányváltások.²⁹ Csak 1920 januárjában került sor az ország meg nem szállt területein az első nemzetgyűlési választásokra, amelyen az Országos Kisgazdapárt és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja szerezte meg a szavazatok kétharmadát.³⁰ A Tanácsköztársaság bukása után automatikusan helyreállt az 1918. október 31-e előtti állapot: Magyarország államformája ismét királyság. Ideiglenes államfői tisztséget létesítettek: 1920. március 1-jén a kormányzói hatalmat a nemzetgyűlés által megválasztott Horthy Miklósról ruházták.³¹ Ezek után még hátra maradt az antant által kialakított és véglegesített békefeltételek aláírása és parlamenti elfogadása. E rendkívül hálátlan feladat az 1920. március 15-én hivatalba lépő Simonyi-Semadam Sándor (1864–1946) által vezetett magyar kormányra várt.

*

Az első világháborút lezáró 1919–1920. évi Párizs környéki békekonferencián a győztes antant hatalmak az erőfölény demonstrálásával hajtották végre Európa XX. századi első nagy területi átrendezését. Két dolog vált ekkor bizonyossá: az Osztrák–Magyar Monarchia nem maradhatott fenn, a Magyar Királyság pedig komoly területi veszteségekre lett kényszerítve. Gróf Apponyi Albert (1846–1933) korábbi, 1920. január 16-ai párizsi szónoklata³² érdemben már nem tudott változtatni a helyzeten. A végkifejletre 1920. június 4-én került sor a Párizs melletti Versailles-ban lévő Nagy-Trianon kastélyban, ahol aznap délután 16.30-kor Magyarország képviseletében Benárd Ágost (1880–1968) népiöléti és munkaügyi miniszter és Drasche-Lázár Alfred (1875–1949) rendkívüli követ látta el kézjeggyel a hírhedté vált trianoni békeszerződést.³³ Az aláírás pillanatában Magyarország egész területén megkonduktáltak a templomharangok.

A magyar békeszerződés címet viselő okmány római számokkal sorszámozott tizennégy részből, egy jegyzőkönyvből és egy nyilatkozatból, valamint összesen 364 paragrafusból állt.³⁴ A magyarországi törvényhozók a békeszerződést 1920. november 13-án ratifikálták.³⁵ A törvény becikkelyezése 1921. július 26-án történt meg: ez volt az 1921:XXXIII. tc., melyet a

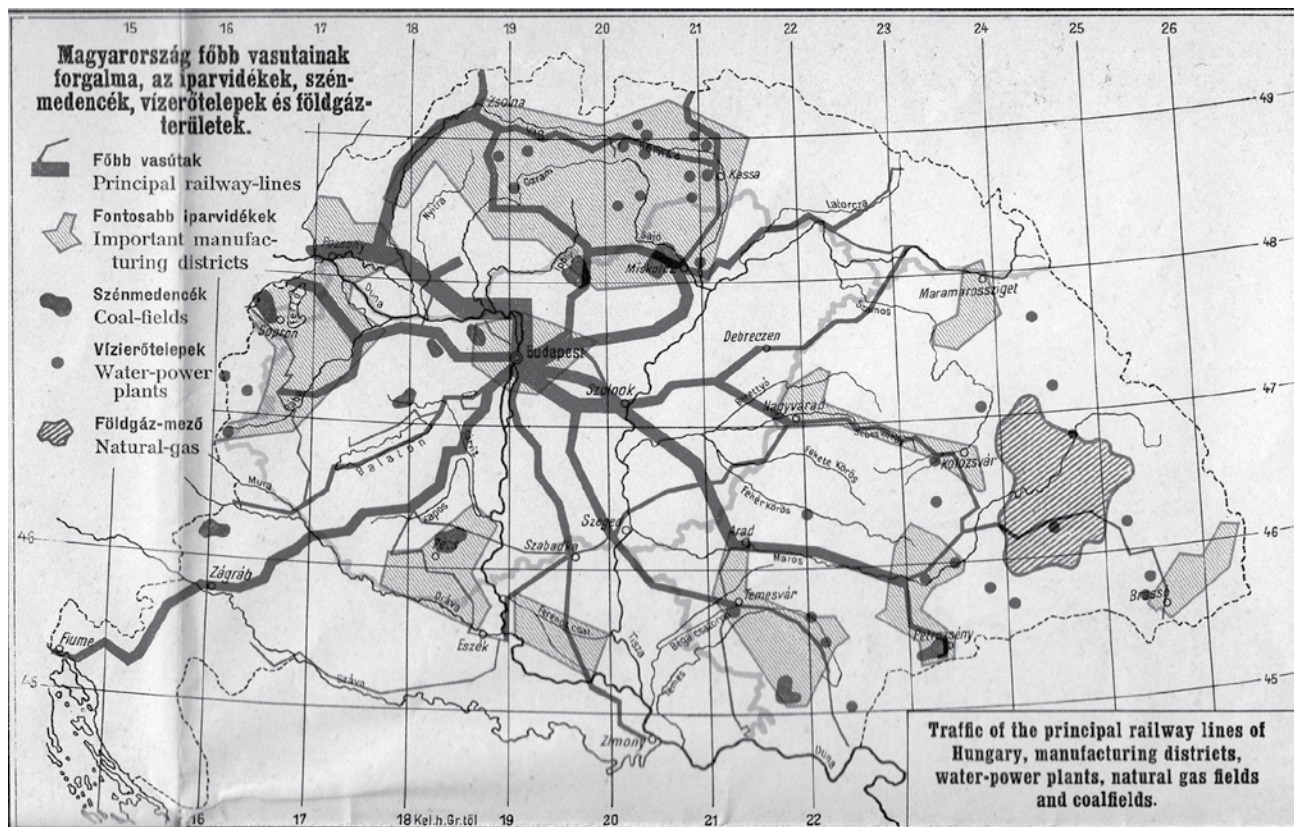
A magyar delegáció érkezése a trianoni békeszerződés aláírására. Első sorban balról Benárd Ágost, mögötte Drasche-Lázár Alfred (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53037269t/f1.zoom.r=hongrois.langFR>)

Törvénytár minden hivatalos kiadásában gyászkeretbe foglaltak.³⁶

A trianoni veszteség mérlege

Egy 2019. évi konferencia-előadásában dr. Schmidt Mária történész is megemlítette a Trianon okozta magyar veszteségeket. A budapesti Terror Háza Múzeum igazgató asszonya a legfontosabb adatokat így foglalta össze: „Magyarország a trianoni békediktátum értelmében 191.735 négyzetkilométernyi területet veszített el, s maradt 91.114 négyzetkilométer.

Elcsatoltak tőle 10.781.773 lakost, maradt 7.481.954. Idegen uralom alá került 3.727.205 magyar. A magyarországi gyárak és vasútvonalak kevesebb, mint a fele maradt meg. Az ország elvesztett 92 várost, út- és csatornahálózatának 80 százalékát. Minden só-, ezüst- és aranybánya odalett; réz-, mangán- és higanykészlet nélkül maradt; olajkútjainak többsége is másé lett. Fenyőerdőinek 97 százaléka, lombhullató erdőinek 85 százaléka, tölgyeseinek 68 százaléka is idegen kézbe került. Mindent egybevet-

Dr. Fodor Ferenc Magyarország gazdaságföldrajzi térképe, részlet (Fábián Borbála gyűjteményéből)

ve, Magyarország 1914 előtti nemzeti vagyona 38 százalékára zsugorodott.³⁷

A trianoni veszteségek részleteit tovább lehet árnyalni.³⁸ A békediktátum legnagyobb és következményeit tekintve legsúlyosabb traumáját mindenekelőtt a terület- és népességvesztés számadatai váltották ki, elsősorban emiatt vált Trianon a magyarság közös fájdalmává. Az eredetileg – Horvátország nélküli – 283 ezer négyzetkilométernyi Magyarország területe 93 ezer kilométernyire csökkent, azaz területének több mint kétharmadát veszítette el. A népességi veszteségek hasonlóan súlyosak voltak. A lakosság szám 18,2 millióról 7,6 millió főre csökkent. A Statisztikai Hivatal adatai szerint Ausztriához került 4026 négyzetkilométer és 292 ezer lakos, köztük 64 646 magyar; Csehszlovákiának jutott a Felvidék 63 004 négyzetkilométernyi területe 3,5 millió lakossal, köztük 1 084 000 magyarral; a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került 63 497 négyzetkilométer 1,6 millió lakossal, köztük 563 545 magyar; Romániához pedig 102 181 négyzetkilométer 3,5 millió lakossal, közülük 1 704 851 volt magyar anyanyelvű.³⁹ A határvonalakat a békeszerződés II. részében részletezték.⁴⁰

A békediktátum nagyon hátrányosan érintette Magyarország mezőgazdaságát is. Az alapvetően agrárjellegű ország elveszítette búza vetésterületének 54,3%-át, a rozsénak 37,1%-át, az árpáéé 52,7%-át, a zabénak 67%-át, a kukoricáéé 65%-át, a burgonyáéé pedig 60,9%-át. Veszélybe került az ország gabonatermelése és a lakosság kenyérellátása. Az utolsó békeéében Magyarország 10,5 millió mázsa búzát exportált. Az exportlehetőségek a trianoni békeszerződéssel 40%-ra csökkentek.⁴¹

A trianoni országhatárok megfosztották Magyarországot vasút- és közúthálózatának jelentős részétől. A vasúti csomópontok egy része a határon kívülre került. Az első világháború végén legnagyobbak számító vidéki városok – Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Brassó, Temesvár, Szabadka – mind idegen államok fennhatósága alá kerültek. A békeszerződés gazdasági szükségletekre tekintet nélkül számos szárnyvonalat vágott ketté. A Bánréve–Dobsina, a Szatmárnémeti–Fehérgyarmat, a Gyula–Simonfalva, a Körmend–Muraszombat, valamint a Körmend–Németújvár és a Szombathely–Pinkafő vonal szinte teljesen használhatatlanná vált. A közlekedéssel kapcsolatosan Magyarország legsúlyosabb veszteségei közé sorolható Fiume

(Rijeka), az egyetlen tengeri kikötőváros és annak tengerpartja. Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követően Magyarország óriási összegeket költött az észak-adriai város felé vezető utakra és vasutakra. Íme néhány adat Fiumével kapcsolatosan: a vasútra több mint 150 millió, a fiúmei vasúti berendezésekre, darukra és raktárakra 50 millió, a kikötő építésére pedig 60 millió koronát ruháztak be. A Fiuméhez kötődő állami hajózási társaságok évi 6-8 millió koronát kaptak szubvencióként. A kiegyezés utáni fejlesztések látványos fejlődést mutattak. 1868-ban a kikötő éves áruforgalma még mindössze 23 millió korona volt, az utolsó békeéének számító 1913-ban pedig már elérte a 478 millió koronát. Fiume jelentőségét érzékelteti, hogy a behozatalból 28%-kal, a kivitelből pedig mintegy 40%-kal részesedett. Magyarország Adriai-tengerre vezető kijáratának elcsatolása egyben a világkereskedelemben vezető kapu elvesztését is jelentette.⁴²

A magyar állam emberi, természeti és gazdasági erőforrásait ért veszteségeiről az egyik legátfogóbb kimutatást Elekes Dezső (1889–1965) jogász, demográfus és statisztikus írta meg. A *Statisztikai Szemle* 1938. évi 4. számában jelent meg azon szakírói műve,⁴³ amely hat fejezetre tagolódik: 1. Terület és népesség; 2. Mezőgazdaság; 3. Bányászat, ipar; 4. Kereskedelem és közlekedés; 5. Pénzügy; 6. Kultúra. Az írás információs bázisát egy gazdasági értékeket kimutató kördiagram-gyűjtemény, két térkép és húsz statisztikai számadatot és százalékarányokat tartalmazó táblázat teszi teljessé.

Trianon a magyar történetudományi művek és publicisztikák tükrében

A trianoni békeszerződés aláírása és a magyar nemzetet ért nagy csapás a XX. század folyamán a történészeknek és a szellemi élet közíróinak olyan „ügyeletes” témát szolgáltatott, amellyel kapcsolatosan érvek és ellenérvek sokasága látott napvilágot. A politikai eszmék színterén folyamatosan követhető az egymásnak feszülő konzervatív nemzeti jobboldal és az internacionalizmustól átszellemült baloldal kimerülést nem ismerő diskurzusai. Az 1920-tól a XXI. század második évtizedéé elejééig megjelent legjelentősebb művek jobb megismeréséhez nagy segítséget nyújt dr. Romsics Ignác *Trianon okai. A szembenézés narratívái a magyar*

*történeti gondolkodásban*⁴⁴ című 2014-ben közzétett tanulmánya. Rögtön az elején a magyar akadémikus hangoztatja, hogy „a párizsi békekonferencia katasztrofális következményeivel minden politikailag tájékozott magyar ember tisztában volt. Annak okairól azonban sem akkor, sem azóta nem alakult ki társadalmi konszenzus. A nem várt és hatalmas sokk miatt sokáig burjánoztak, sőt újabban ismét burjánoznak a különböző irracionális – olykor meseszerű, máskor felelősséget áthárító és bűnbakokat kijelölő magyarázatok.”⁴⁵ Romsics Ignác összesen 47 művet⁴⁶ mutatott be és értékelt, megadva az egy évszázada aktuális Trianon-téma magyarországi kutatástörténetének keresztmetszetét. A tanulmányban felvonultatott szerzőket és műveiket a XX. századi magyar történelem három kronológiai korszakának, valamint a XXI. század első két évtizedéé keretében ismertetjük.

a) Az 1920-tól 1945-ig tartó időszak 5 tematikus alfejezetre lett tagolva. Megismerhetjük Tormai Cecile (1876–1937) író (Bujdosó könyv), Bangha Béla (1880–1940) jezsuita szerzetes (*Magyarország újjáépítése és a kereszténység*) és Székfü Gyula (1883–1955) történész-levéltáros (*Három nemzedék*) konzervatív és jobboldali radikális értelmezéseit,⁴⁷ míg a baloldali diskurzus képviselőiben Garami Ernő (1876–1935) szociáldemokrata politikus (*Forrongó Magyarország*), Jászi Oszkár (1875–1957) szociológus (*Magyar kálvária, magyar feltámadás*) és Ormos Ede (1873–1944) szociáldemokrata újságíró és propagandista (*Mi okozta Magyarország szétbomlását?*) ide vonatkozó műveit és álláspontjait.⁴⁸ Horváth Jenő (1881–1950) diplomáciatörténész, egyetemi tanár volt az a kutató, aki elsőként vállalkozott a trianoni döntés diplomáciai hátterének és nemzetközi meghatározottságának vizsgálatára (ld. *A trianoni béke megalkotása, 1915-1920.*), míg Somogyi István (1880–?) gyöngyösi ügyvéd a nemzetközi szabadkőművesség összeesküvését elemezte (*A szabadkőművesség igazi arca*).⁴⁹ Az 1920-as években szintéziskísérletet tett Pethő Sándor (1885–1940) történelemtanári végzettséggel és praxissal rendelkező újságíró (*Világostól Trianonig*), valamint Jászi Oszkár (*A Habsburg-Monarchia felbomlása*), aki előbb 1919-ben Bécsben, majd 1925-től az Amerikai Egyesült Államokban ténykedett egyetemi tanárként.⁵⁰ Az 1930-as években Trianon okait a népiségtörténet olvasatában úgy ismerhetjük meg, ha

elolvassuk Asztalos Miklós (1899–1986) könyvtáros és nemzetiségpolitikai szakértő 1934. évi monográfiáját (*A nemzetiségek története Magyarországon – betelepülésüktől máig*), Németh László (1901–1975) író Szekfű Gyulával vitázó egyik 1934. évi írását (*A magyar élet antinómiái*), Szabó László (1898–1969) levéltáros és debreceni egyetemi történészprofesszor *A magyarság életrajza* című 1941. évi demográfiai és településtörténeti szintézisét, valamint Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) politikus *Helyünk és sorsunk Európában* című 1941. évi történetpolitikai eszmefuttatását.⁵¹

b) Az **1945-től 1948-ig** radikálisan új politikai helyzetet bevezető néhány éves átmeneti időszakban ketten érintették a Trianon-témát: Bibó István (1911–1979), a népi mozgalomhoz kötődő elkötelezett demokrata gondolkodó (*A kelet-európai kisállamok nyomorúsága; Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*),⁵² valamint Andics Erzsébet (1902–1986) kommunista pártmunkás és történész (*Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika*),⁵³ aki a marxizmus internacionalizmusát és osztályszempontjait alkalmazta a magyarországi helyzetre, és akinek propagandisztikus túlátlánosításai 1948-tól folytatódóan egészen az 1970-es évekig tartottak el. A Magyarországon **1948-tól 1989-ig** regnáló pártállam időszakához kötődnek azok az adatok is, amelyek a Horthy-emigráció köreiből megjelentető művekre is vonatkoztak, és amelyeket az ellenforradalmi korszak jobboldali diskurzusának magyarázó sémái uralták. Ezek közé tartozik a Carlile Aylmer Macartney (1895–1978) brit történész tollából megírt előszó, amely Kállay Miklós (1887–1967) második világháborús magyar miniszterelnöknek 1954-ben New Yorkban megjelent angol nyelvű visszaemlékezésében (*Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944*) kapott helyet, valamint Milotay Istvánnak (1883–1963) történeti összefoglalása (*Mohácstól Budaörsig*),⁵⁴ amely ugyancsak 1954-ben látott napvilágot az ausztriai Innsbruckban. Mindkét mű Károlyi Mihályt és IV. Károly (1887–1922) osztrák császárt és magyar királyt hibáztatta Trianonért.

A kádári liberalizmus körülményei között egyre szakszerűbbé váló történetírás már az 1960-as években szakított a politikailag motivált propagandisztikus szemlélettel. A jeles egyetemi oktatók fontosabb műveivel tartozott L. Nagy Zsuzsa (1930–2010) 1965-ben kiadott

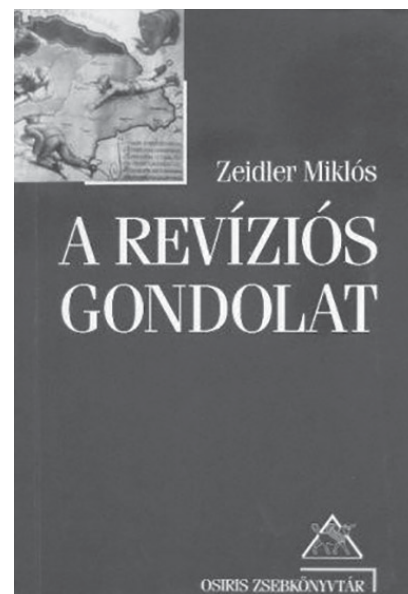

monográfiája, amely a párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919-es kapcsolatrendszerét tanulmányozta. Hanák Péter (1921–1997) a dualista korszak kutatójaként egyik 1971-es előadásában (*Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlási folyamatában*) megemlítette, hogy „a Monarchia felbomlása egy hosszú folyamat végeredménye volt”, és hogy „a Monarchia, illetve Magyarország szétbontásának kérdései jóval a párizsi békekonferencia előtt, sőt az összeomlás előtt dőltek el”. Az 1980-as évek történeti nyilatkozatai közül megemlítjük Ormos Mária (1930–2019; *Pádovától Trianonig*), Kosáry Domokos (1912–2007; *Nemzeti fejlődés, művelődés – európai politika*) és Litván György (1929–2006), illetve a már említett L. Nagy Zsuzsa Trianonnal kapcsolatos tudományos álláspontjait (ld. *Trianon a történelemben és a történelmi tudatban*). A késői Kádár-korszak prominens történészei egyénileg, vagy esetenként történészi kerekasztal-beszélgetések keretében két tényezőnek tulajdonítottak meghatározó szerepet: a belső nemzetiségi ellentéteknek és a háború alatti és utáni nagyhatalmi politikának. A döntések, tehát, a győztes nagyhatalmak fővárosaiban születtek meg, s nem a demokratikus vagy kommunista forradalmak „bűnei” okozták. A magyarországi történészekről némileg eltérően vélekedett a Párizsban hosszú évekig ténykedő Fejtő Ferenc (1909–2008; *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért*), aki a háborús vereség és a nagyhatalmi érdekek döntő jelentőségét hangsúlyozta. Jeszenszky Géza, aki 1986. évi monográfiájában (*Az elvesztett presztízs*) Magyarország angliai presztízsének háború előtti és alatti elvesztését vizsgálta, így nyilatkozott: a trianoni

békeszerződést „nem örögi machinációk idézték elő, hanem a hazai és nemzetközi események, valamint a történelem aligha feltartóztatható folyamatai”⁵⁵

c) Az **1989–1990-es** rendszerváltás utáni években a Trianon iránti érdeklődés ismét megéledt. Bár a trianoni békekötéssel Tőkéczy László (1951–2018) kutatási szinten nem foglalkozott, annak okairól két alkalommal is markáns véleményt formált. Fejtő Ferenc könyvére reflektálva 1991-ben első alkalommal azt jelentette ki, hogy 1918–1919-ben nem „szétesés, hanem szétverés történt” (ld. *Történelem, eszmék, politika*). 2000-ben, a békeszerződés aláírásának 80. évfordulója alkalmából kategorikusan így fogalmazott: „Valójában Trianont az első világháború utolsó két évének nagyhatalmi érdekeiből s a korábban adott Antant-ígéretnek bevállalásából kotyvasztották össze olyan emberek, akik nagy részének fogalma sem volt a térség történelméről és valóságáról” (ld. *Egy nemzetek feletti struktúra szétverése*).

Raffay Ernő, aki még 1987-ben könyvet jelentetett meg az 1918–1919. évi erdélyi impériumváltásról (*Erdély 1918–1919-ben*), három évvel később, 1990-ben kiadott *Trianon titkai* című újabb művében Trianon okait három tényezőben kereste: „a nagyhatalmak, különösen Franciaország magyarellenségében és érdekeiben”, „az irredenta mozgalmak törekvéseiben” és „a magyar nemzetiségi és külpolitika tévedéseiben”. Raffaytól, és különösen Tőkéczytől, eltérően Jeszenszky Géza *Trianon, az európai tragédia* című tanulmányában azon a véleményen volt, hogy „a történelmi Magyar Királyság 1918–1921 közötti felosztásának gyökere egészen a mohácsi

csatavesztésig nyúlik vissza”. A magyar népesség vérvesztése, valamint a részben spontán, részben szervezett betelepítések következtében a lakosság etnikai összetétele radikálisan megváltozott. A XIX. század folyamán ebből fognak kialakulni az etnikai alapú területi autonómiakövetelések. A magyarok és nem-magyarok közötti elmérgesedett viszony okozta azt, hogy 1918-ra az autonómiatörekvések szeparatizmussá fokozódtak. Jeszenszky ezenkívül hangsúlyozta a nagyhatalmi érdekérvényesítés fontos szerepét, a Wilson-féle önrendelkezési program összecsengését a szeparatista nemzetiségi törekvésekkel, valamint a Károlyi-kormány naivitását és tétlenségét. Ormos Mária, korábbi álláspontját fenntartva, egy 2010. évi írásában (Trianon okairól. *Rubicon*) Jeszenszkyhez hasonlóan azt hangsúlyozta, hogy Trianon „sokrétű oksági viszonyai” közül két tényező vált meghatározóvá: „egy évszázadokkal korábban elindult hosszú folyamat és egy másik, sokkal rövidebb, amely az első világháború kirobbanásával vette kezdetét, és amely aktuális hatalmi elképzelések, valódi és vélt érdekek által meghatározott tendencia volt.” Végül megemlíti Salamon Konrád történészt, a népi mozgalom kutatóját, aki a két világháború közötti jobboldali diskurzus egyes megállapításaira emlékeztető nézeteket fejtett ki 2010-ben megjelenő egyik cikkében (ld. Trianon okairól. *Trianoni Szemle*). Véleménye szerint a „trianoni békediktátumhoz vezető útnak” nem a nemzetiségi antagonizmus és nem is a nagyhatalmi akarat, hanem a „nemzeti megosztottság, majd az egymással a vörös-, illetve a fehérterror képében polgárháborút vívó két táborra szakadtság volt az egyik legfontosabb meghatározója”. Salamon Konrád véleménye szerint a Trianon felé mutató másik tényezőnek Magyarország „elkeserítően rossz” nemzetközi megítélése tekinthető az első világháború előtti időszakban. Ez a körülmény „bizonyíthatóan hatott a majdani békeszerződést előkészítő nyugati szakértők tevékenységére”. E tényezőkhöz még hozzájárultak a két forradalom hibái: Károlyi Mihály elavult pacifizmusa és Linder Béla (1876–1962) „teljes leszerelést hirdető ostoba katonapolitikája”, majd a „szélsőballal szembeni erélytelensége”.⁵⁶

Szakirodalmi ismertetőjében Romsics Ignác megemlített két olyan alkotást is, amelyek a Trianonnal kapcsolatos ismeretterjesztés nem éppen szakszerű példái. Koltay Gábor filmrendező és Csernok Attila közgazdász deklarált célja nem

volt más, mint a trianoni traumával való őszinte szembenézés – két szemben álló ideológiai megközelítéssel. Mindketten, Romsics szavaival mondva, „szelektíven kezelték a múlt ismert tényeit, azokat ideológiailag meghatározott jelentésekkel ruházták fel”. Koltay Gábor *Trianon* című 2004-es filmjében szakértőként szerepelt Nemeskürthy István (1925–2015) és Raffay Ernő, akik megvitatták „Nagy-Magyarország keresztre feszítésének” történelmi háttérű okait. A film a nemzeti-keresztény oldal szemléletét reprezentálja. Vele teljes ellentétben Csernok Attila *A komáromi pontonhíd* című, 2008-ban kiadott könyve egy terjengős okfejtő mű, amely a politikai baloldal önostorozó mítoszaihoz visszakanyarodva a történelmi magyar elitben találta meg Trianon elsődleges felelőseit. Visszhangozva Ormos Ede, Andics Erzsébet és mások elfogult nézeteit, Csernok azt állítja, hogy Nagy-Magyarországot „nem az őszirózsás forradalom és nem Károlyi Mihály, hanem évszázadok feudális, hűbéri rendszere, saját politikai elitje tette tönkre, robbantotta fel”.⁵⁷

Romsics professzor álláspontja szerint a szakmai szempontból pozitív ellenpéldák közül kiemelkedik a Szakály István rendezésében készült 2006-os *Trianon szindróma* című film, amelyben magyar szakértők mellett francia, amerikai, cseh, szlovák és román történészek is kifejtették álláspontjaikat. A film igazolta, hogy még a legérzékenyebb történelmi témáról is lehet higgadt hangvételű és érvelő jellegű ismeretterjesztő filmet készíteni. A produkcióban a narratori és moderatori szerepet Ablonczy Balázs történész vállalta el.⁵⁸

Romsics Ignác adatokban gazdag tanulmányát a következő mondattal zárja: „Az illúzióktól terhes önsajnálattól és a mazochista önostorozástól egyaránt mentes reális önismeret nemcsak az egyének, hanem a nemzetek számára is elengedhetetlen”.⁵⁹ Még akkor is, ha Trianon kapcsán napjainkban sincs társadalmi konszenzus.

A Trianon 100 Kutatócsoport

Napjainkban a magyarországi Trianon-kutatók egyik legeminentebb képviselője dr. Ablonczy Balázs történész és egyetemi oktató, aki már több éve vezet egy személyével együtt 22 tagú kutatócsoportot.⁶⁰ A Magyar Tudományos Akadémia *Lendület* kutatóprogramján belül ténykedő **Trianon 100 (1920–2020) Kutatócsoport** az azonos nevű honlapon kumulatív módon bemutatja a nyilvánosságnak több tudományos pillért tartalmazó kutatómunkáját, kiadványait és nagyszámú publikációját. A honlapon a *Projekt* menüpontban az odalátogató érdeklődő megismerheti az *Előzmények*⁶¹ című gyűjtésben mindazokat a történettudományi kutatásokat, amelyek átvitelték a XX. századot. Ebből most ízelítőként bemutatjuk a rendszerváltás utáni időszak kutatásainak legfontosabb mozzanatait.

Az 1990-es rendszerváltozással adódott lehetőségek jelentősen kitágították a történettudomány mozgásterét, majd paradox módon vissza is zárták a szűkebben vett szaktudományos térbe. A véleményszabadság megvalósulásával, majd a web (világháló) nyújtotta lehetőségek kihasználásával a magyarországi történettudomány elveszítette monopóliumát a téma tárgyalására, aminek következtében a köztörténeti

és emlékezetpolitikai alkotások legalább ugyanilyen erővel vannak jelen a közvéleményben. Ide sorolható a *Trianoni Szemle* és a *Nagymagyarország* című időszaki lapok megjelenése, az előbbihez kötődő Trianon Kutató Intézet Közhasznú Alapítvány 2007. évi létrehozása Szidiropulosz Archimédész kuratóriumi elnök vezetésével,⁶² továbbá a várpalotai Trianon Múzeum felállítása,⁶³ valamint blogok és webes videók ezrei. Ennek az emlékezeti átstrukturálódásnak lett része a Nemzeti Összetartozás Napjának 2010. évi bevezetése. Az elmúlt negyedszázad historiográfiai terméséből érdemes kiemelni dr. Romsics Ignác kötetét a trianoni békeszerződésről (2001, 2007); dr. Zeidler Miklós munkáját a revíziós gondolatról (2001), illetve az általa összeállított *Trianon* című vaskos forrás- és szakirodalmi gyűjteményt (2003) az Osiris Könyvkiadó *Nemzet és emlékezet* című sorozatában; dr. Litván György forráspublikációját a négy nagy tárgyalásairól (*Trianon felé*. Budapest, 1998), valamint dr. Ablonczy Balázs *Trianon-legendák* című művét is (2010). Meg kell említeni, hogy Boros Géza a trianoni emlékművekről, Kovács Éva az emlékezet diskurzusairól, Pallos Lajos a területvédő propagandáról, Romsics Gergely a rendszerváltás utáni magyar politika Trianon-diskurzusáról megírt műveikkel, valamint sokan mások ugyancsak fontos résztanulmányokkal járultak hozzá a Trianon-téma folyamatos feltárásához.⁶⁴

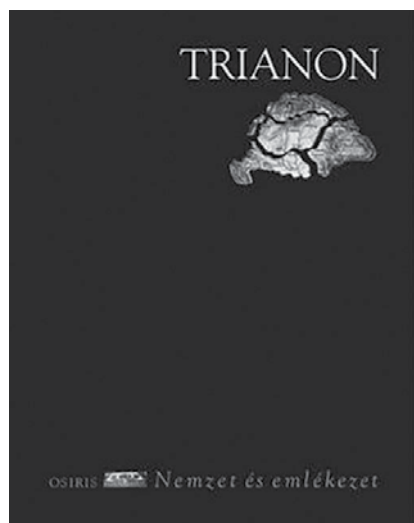
A Kutatócsoport ezen kívül működtet még további 4 kutatási pillért. Ezek: *Nemzetközi kontextus: iratok és interpretációk*⁶⁵; *Az összeomlás és a*

TRIANON 100

*magyar társadalom*⁶⁶; *A békerendszer megszilárdulása*⁶⁷, valamint az *Utókor és emlékezet*.⁶⁸

Trianon 100. évfordulóján – méltóságteljesen

Magyarország parlamentje az 1920. évi trianoni békeszerződés aláírásának napját a 2010. évi XLV. törvénybe foglalva hivatalosan a nemzeti összetartozás emléknapjává nyilvánította. Az Országgyűlés 2010. május 31-én 302 igen, 55 nem és 12 tartózkodó voks mellett szavazta meg az új törvényt, amelyet Sólyom László köztársasági elnök 2010. június 3-án látott el kézjegyével. A törvény másnap, Trianon 90. évfordulójának napján, 2010. június 4-én hatályba is lépett.⁶⁹ Idézet következik a 3. §-ból: „A Magyar Köztársaság Országgyűlése kinyilvánítja, hogy a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme. Ebből kiindulva az Országgyűlés megerősíti Magyarország elkötelezettségét a magyar nemzet tagjainak és közösségeinek egymással való kapcsolatuk fenntartására és ápolására, és az Európában elfogadott gyakorlatot alapul vevő közösségi autonómia különböző formáira irányuló természetes igényeinek támogatására”.⁷⁰

Dr. Sólyom László, a 2005-től 2010-ig tisztségben lévő köztársasági elnök beszéde a törvény hatályba lépésének első állami rendezvényén hangsúlyozta e történelmi esemény jelentőségét a magyar nemzettudat, a magyar államnak a magyar kisebbségi közösségekhez és a környező népekhez való viszonya szempontjából. A magyar nemzetstratégiával kapcsolatosan kiemelte, hogy annak „kidolgozásában egyrészt az anyaország nélkülözhetetlen szerepére, másrészt a nemzetrészek önállóságára és saját stratégiájukra kell építkeznünk. Vagyis nem Budapest irányít egy egységes ún. határon túli magyarságot. (...) A magyar nemzetnek nem etnográfiai zárványokat kell integrálnia, hanem olyan magyar közösségeket, amelyek eleve országukban és a régióban, továbbá a magyar nemzet többi részéhez való viszonyában és az európai integráció lehetőségei között határozzák meg magukat”.⁷¹ A törvény egész szövege és az elnöki beszéd is részben az arra való törekvést tükrözi, hogy a történelmi hagyományokra és a nyelvi etnikai azonosságra épülő magyarságot felértékelje az állampolgári alapú nemzettel szemben, és ezt összekapcsolja annak a történelmi fordulópontnak az emlékezetével, amikortól a politikai és az etnikai értelemben vett nemzet nem alkot egységet. Ebben az értelemben a nemzeti összetartozás napja tekinthető az állampolgársági törvény módosítására vonatkozó törvény előkészítésének, illetve annak az eseménynek, amely évről évre megteremti és újratemti az etnikai alapú állampolgárság intézményének legitimitását. Dr. Feischmidt Margit, a Pécsi Tudományegyetem habilitált docense értékelésében úgy véli, hogy a 2010. évi törvény és az összetartozás ünnepének koreográfiája elsősorban a politikai szétdaraboltságra rácafoló egységet hivatott építeni, és sokkal kevésbé foglalkozik az ország 1918. évi széthullásával, a gyásszal és a korábbi területi nagysággal kapcsolatos nosztalgiaival.⁷²

*

Alkalmi megemlékezésünkben hangoztatni szeretnénk, hogy 100 év gyászhangu-

latát nem lehet egyik pillanatról a másikra megszüntetni. Egy egész nemzetet érintő gyászt nem lehet félvállról venni, hanem csak megfelelő módon kezelni – méltóság teljes emberi tartással, megerősödött lélekkel. Történelmi tényévé vált, hogy a magyarság a száz évvel ezelőtti tragikus csapás után is talpra állt és megmaradt. A nemzeti összetartozás napja olyan meggyőző hangsúllyal bíró három szó együttése, amely méltóság teljes tartást ad az egész magyarságnak – Magyarország határain belül és kívül. A tíz évvel ezelőtti napvilágot látott törvény egy teljesen új nemzetpolitikai szemlélettel vértette fel a magyarokat, határozottan azt sugallva, hogy valamennyien egy közös nemzethez tartoznak és elválaszthatatlanul szilárd egységet képeznek. Ha a Trianon szó évtizedeken keresztül a területi és egyéb súlyos veszteséget szimbolizálta, akkor a nemzeti összetartozás napjának szellemisége hadd jelképezze a határok feletti, lélekben történő újbóli nemzeti egyesülést.

Irodalom

Ablonczy Balázs, 2010: *Trianon-legendák*. Budapest: Jaffa Kiadó.

Ablonczy Balázs, 2020: Rettenetes év. A párizsi békekonferencia és Magyarország, 1919–1920. In: *Rubicon* (Budapest), 2020. 1–2. sz. (Különszám), 4–13.

Balla Tibor, 2015: Szövetségesből háborús ellenfél. Olaszország 1915. májusi hadba lépésének katonapolitikai előzményei és körülményei. In:

Hadtörténelmi Közlemények (Budapest), 128. évf. 2015. 3. sz. 641–667.

Екмечић, Милорад, 1989: *Стварање Југославије, 1790-1918*. Том 2. Београд: Просвета.

Fábián Borbála, 2019: Bajszentistván Bajához csatolása 1919-ben. In: *Bácsország* (Szabadka), 2019/1. (86. sz.), 36–40.

Feischnid Margit, 2014: Populáris emlékezet-politikák és az újnacionalizmus: a Trianon-kultusz társadalmi alapjai. In: *Nemzet a mindennapokban: az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest: L'Harmattan, 51–81.

Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc, 2014: *A régi Magyarország utolsó háborúja*. Budapest: Osiris Kiadó.

Hornyák Árpád, 2000: A belgrádi konvenció. In: *Világtörténet* (Budapest), 2000. 2. sz. 74–84.

Kristó Gyula – Barta János – Gergely Jenő, 2002: *Magyarország története. Előidőktől 2000-ig*. Budapest: Pannonica Kiadó.

Kubassek János, 2020: Mit veszített Magyarország Trianonban? In: *Rubicon* (Budapest), 2020. 1–2. sz. (Különszám), 82–88.

Ormos Mária, 1984: *Pádovától Trianonig*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Romsics Ignác, 2007: *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris Kiadó.

Romsics Ignác, 2010: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békeszerződés. In: *Rubicon* (Budapest), 2010, 4–5. sz., 4–29.

Romsics Ignác, 2014: Trianon okai. A szembenézés narratívái a magyar történelmi gondolkodásban. In: *Hadtörténelmi Közlemények* (Budapest), 127. évf. 2014. 3. sz. 663–691.

Zeidler Miklós, 2001: *A revíziós gondolat*. Budapest: Osiris Kiadó.

Zeidler Miklós (szerk.), 2020: *Trianon*. 3. javított kiadás. Budapest: Osiris Kiadó.

Elektronikus források

Demarkációs vonal. In: http://www.kislexikon.hu/demarkacios_vonal.html (Elektronikus lexikon). Letöltve: 2020. 05. 20.

Elekcs Dezső, 1938: Trianon mérlege. In: *Statisztikai Szemle* (Budapest), 61. évf. 1938. 4. sz. 359–360. Elektronikus változata: https://www.ksh.hu/statszemle_archivum#year=1938 (Ld. az **április** havi számot). Letöltve: 2020. 05. 10.

Farkas Zoltán, 2003: Magyarország területi viszonyai 1918–1921. In: *Hírmagazin – Sulinet*. <https://hirmagazin.sulinet.hu/HU/pedagogia/magyarország-területi-viszonyai-1918-1921> (Elektronikus cikk, 2003. 10. 02). Letöltve: 2020. 04. 30. Magyarország kormányai 1919–1921 között. In: <http://sagv.gyavg.u-szeged.hu/tanar/farkozolt/HORTHY/KORMANY.HTM> (Elektronikus dokumentum). Letöltve: 2020. 05. 20.

Mi lett volna, ha...? – trianoni kérdések: [Beszélgetés Ablonczy Balázs történésszel, 2020. 05. 18.]. In: <https://kultura.hu/mi-lett-volna-ha-trianoni-kerdesek/> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 05. 31.

Schmidt Mária, 2019: *Trianon 100 év távlatából*. Helyszín: Budapest, Nemzeti Múzeum, 2019. március 25. In: <https://schmidtmaria.hu/eloadas-a-trianon-tudomanyos-konferencian> (Elektronikus dokumentum). Letöltve: 2020. 04. 30.

Trianon 100 (1920–2020). A békerendszer megszilárdulása. In: <http://trianon100.hu/a-bekerendszer-megszilardulasa> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

Trianon 100 (1920–2020). Előzmények. In: <http://trianon100.hu/elozmenyek> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

Trianon 100 (1920–2020). Munkatársak. In: <http://trianon100.hu/munkatarsaink> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

Magyarország és a szomszédos államok (*Magyar Statisztikai Szemle 1940. évi XVIII. évfolyamának hátsó borítója - Fábián Borbála gyűjteményéből*)

Trianon 100 (1920–2020). Nemzetközi kontextus: iratok és interpretációk. In: <http://trianon100.hu/nemzetkozi-kontextus-iratok-es-interpret%C3%A1ci%C3%B3k> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

Trianon 100 (1920–2020). Az összeomlás és a magyar társadalom. In: <http://trianon100.hu/az-osszeomlas-es-a-magyar-tarsadalom> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

Trianon 100 (1920–2020). Utókor és emlékezet. In: <http://trianon100.hu/utokor-es-emlekezet> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

Jegyzetek

- ¹ Mi lett volna, ha...? – trianoni kérdések: [Beszélgetés Ablonczy Balázs történésszel, 2020. 05. 18.]. In: <https://kultura.hu/mi-lett-volna-ha-trianoni-kerdesek/> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 05. 31.
- ² Romsics Ignác, 2010: 4.
- ³ Balla Tibor, 2015: 645.
- ⁴ Zeidler Miklós (szerk.), 2020: 17–18.
- ⁵ Екмечић, Милорад, 1989: 722–751.
- ⁶ Zeidler Miklós (szerk.), 2020: 50–52.
- ⁷ Екмечић, Милорад, 1989: 814.
- ⁸ Ablonczy Balázs, 2020: 6–7.; Kristó Gyula – Barta János – Gergely Jenő, 2002: 494.
- ⁹ Kristó Gyula – Barta János – Gergely Jenő, 2002: 494.
- ¹⁰ Екмечић, Милорад, 1989: 815.
- ¹¹ Ablonczy Balázs, 2020: 6.
- ¹² A nyugati frontról ld.: Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc, 2014: 325–330.
- ¹³ A balkáni front eseményeiről ld.: Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc, 2014: 330–340.
- ¹⁴ Legrészletesebben: Ormos Mária, 1984: 26–58; Hornyák Árpád, 2000: 74.
- ¹⁵ **Demarkációs vonal:** ideiglenes határvonal, amelyet többnyire hadviselő felek között, az ellenségeskedés felfüggesztését vagy beszüntetését rögzítő fegyverszüneti egyezményben jelölnek ki. A demarkációs vonal az a határ, amelyet egyik hadviselő fél sem léphet át. Általában addig marad érvényben, amíg békeszerződésben meg nem állapítják a végleges határvonalat. (Szerkesztette: Lapoda Multimédia) Ld.: http://www.kislexikon.hu/demarkacios_vonal.html (Elektronikus lexikon). Letöltve: 2020.05.20.
- ¹⁶ Kövess Hermann (1854–1924) tábornagy távirata szerint két és fél osztrák–magyar hadosztályal szemben állt 6 szerb, 4 francia és 1 görög hadosztály. Ld. Romsics Ignác, 2007: 62.
- ¹⁷ Romsics Ignác, 2007: 62–63. p. A belgrádi konvenció történetének részleteit ld. Ormos Mária, 1984: 59–93; Hornyák Árpád, 2000: 74–84.
- ¹⁸ Romsics Ignác, 2007: 63. p. A szerb megszállás történetéhez tartozik az a különös helytörténelmi fejezet, hogy a demarkációs vonal végleges meghúzását követően az 1918–1921 közötti időszakban Bács-Bodrog vármegye legészakabb sarkán fekvő négy település – Jánoshalma, Rémm, Borota és Kisszállás – nem kerültek szerb katonai megszállás alá. Erről ld. Fábian Borbála, 2019: 39.
- ¹⁹ Farkas Zoltán, 2003.
- ²⁰ Uo.; Kristó Gyula – Barta János – Gergely Jenő, 2002: 507.
- ²¹ Farkas Zoltán, 2003. A Tanácsköztársaság időszakáról: Kristó Gyula – Barta János – Gergely Jenő, 2002: 507–513. Az Antant és a Tanácsköztársaság viszonyáról ld.: Romsics Ignác, 2007: 97–113.
- ²² Farkas Zoltán, 2003.; Romsics Ignác, 2007: 98–100.
- ²³ Kristó Gyula – Barta János – Gergely Jenő, 2002: 514.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ Uo., 515.
- ²⁶ Kubassek János, 2020: 82.

Törvények

1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal

²⁷ A Monarchia végnapjairól és felbomlásáról ld.: Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc, 2014: 360–367.; Zeidler Miklós, 2001: 15–32.

²⁸ **Kaotikus állapotok:** E gyűjtőnév alatt van felsorakoztatva a központi állami közigazgatás összeomlása, a közrend és a közbiztonság drasztikus romlása, a tartós élelmiszerhiány okozta betörések és helyi zavargások, a helyi jegyzők elleni gyakori támadások és fizikai tetlegességek, a frontról hazaeérkező katonai egységek leszerelését követő forrongások és incidensek, gróf Tisza István meggyilkolása, valamint az 1918. október 31-ei öszirózsás forradalom és az 1919. március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság okozta belpolitikai és nemzetközi diplomáciai bonyodalmak. – BZ.

²⁹ A magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltásától a trianoni békeszerződés aláírásáig 6 kormány irányította az országot: Forradalmi Kormányzótanács (1919. 03. 21. – 1919. 08. 01.); Peidl-kormány (1919. 08. 01. – 1919. 08. 06.); Ideiglenesen megbízott hivatalnokkormány – Friedrich-kormány (1919. 08. 07. – 1919. 08. 15.); Friedrich-kormány (1919. 08. 15. – 1919. 11. 24.); Huszár-kormány (1919. 11. 24. – 1920. 03. 15.); Simonyi-Semadam-kormány (1920. 03. 15. – 1920. 07. 19.). Továbbá a Tanácsköztársaság idején létrejött ellenforradalmi kormányok a következő időrendben: Aradi kormány gr. Károlyi Gyula miniszterelnökkel (1919. 05. 05-től); 1. Szegedi kormány gr. Károlyi Gyula miniszterelnökkel (1919. 05. 31-től); 2. Szegedi kormány gr. Károlyi Gyula miniszterelnökkel (1919. 06. 06-től); 3. Szegedi kormány [ún. „nemzeti kormány”] P. Ábrahám Dezső miniszterelnökkel (1919. 07. 12-től). A részleteket ld.: Magyarország kormányai 1919–1921 között. In: <http://sagv.gyak.u-szeged.hu/tanar/farkozolt/HORTHY/KORMANY.HTM> (Elektronikus dokumentum). Letöltve: 2020. 05. 20.

³⁰ Kristó Gyula – Barta János – Gergely Jenő, 2002: 515.

³¹ Uo., 516.

³² Zeidler Miklós (szerk.), 2020: 122–129.

³³ A békeszerződés aláírásáról, helyszínéről és pillanatáról ld.: Romsics Ignác, 2007: 146.

³⁴ A részleteket ld.: Zeidler Miklós, 2001: 33. A szerződés 14 (I-IV) részének tartalmát bemutatja: Uo., 34–36.

³⁵ Zeidler Miklós, 2001: 43, 44.; Romsics Ignác, 2007: 152–153.

³⁶ Zeidler Miklós, 2001: 44.; Romsics Ignác, 2007: 154. A becikkelyezett törvény teljes címe: **1921. évi XXXIII. törvénycikk** az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. In: Nemzeti Jogszabálytár: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=33.34 (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 05. 20. Ld. még: Zeidler Miklós (szerk.), 2020: 166–297.

³⁷ Schmidt Mária, 2019: *Trianon 100 év távlatából...*

1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. In: Nemzeti Jogszabálytár: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=33.34 (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 05. 20.

2010. évi XLV. törvény a nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről. In: Nemzeti Jogszabálytár: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=131615.208399 (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 05. 20.

³⁸ A trianoni békeszerződés okozta magyar veszteségeket és kedvezőtlen hatásokat számos műben lehet olvasni, például itt: Romsics Ignác, 2007: 161–166. A KSH kiadásában ld.: Elekes Dezső, 1938: 359–367.

³⁹ Kubassek János, 2020: 85–86.

⁴⁰ II. RÉSZ: *Magyarország határai*. In: Zeidler Miklós (szerk.), 2020: 176–184.

⁴¹ Kubassek János, 2020: 86.; Elekes Dezső, 1938: 362–363.

⁴² Kubassek János, 2020: 86. A közlekedési adatok statisztikáit ld. még: Elekes Dezső, 1938: 365.

⁴³ Elekes Dezső, 1938: 359–367.

⁴⁴ Romsics Ignác, 2014: 663–691.

⁴⁵ Uo., 663–664.

⁴⁶ Uo., 689–691.

⁴⁷ Uo., 663–668.

⁴⁸ Uo., 668–672.

⁴⁹ Uo., 672–673.

⁵⁰ Uo., 673–675.

⁵¹ Uo., 675–677.

⁵² Uo., 677–678.

⁵³ Uo., 678–680.

⁵⁴ Uo., 680.

⁵⁵ Uo., 680–683.

⁵⁶ Uo., 683–686.

⁵⁷ Uo., 686–688.

⁵⁸ Uo., 688–689.

⁵⁹ Uo., 689.

⁶⁰ Trianon 100 (1920–2020). Munkatársak In: <http://trianon100.hu/munkatarsaik> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

⁶¹ Trianon 100 (1920–2020). Előzmények. In: <http://trianon100.hu/elozmenyek> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

⁶² Feischmidt Margit, 2014: 61–63.

⁶³ Uo., 63–66.

⁶⁴ Ld. az 61. számú végjegyzetet.

⁶⁵ Trianon 100 (1920–2020). Nemzetközi kontextus: iratok és interpretációk. In: <http://trianon100.hu/nemzetkozi-kontextus-iratok-es-interpret%C3%A1ci%C3%B3k> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

⁶⁶ Trianon 100 (1920–2020). Az összeomlás és a magyar társadalom. In: <http://trianon100.hu/az-osszeomlas-es-a-magyar-tarsadalom> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

⁶⁷ Trianon 100 (1920–2020). A békerendszer megszilárdulása. In: <http://trianon100.hu/abekerendszer-megszilardulasa> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

⁶⁸ Trianon 100 (1920–2020). Utókor és emlékezet. In: <http://trianon100.hu/utokor-es-emlekezet> (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 04. 28.

⁶⁹ A nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényt elemzi: Feischmidt Margit, 2014: 59–61.

⁷⁰ **2010. évi XLV. törvény** a nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről. In: Nemzeti Jogszabálytár: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=131615.208399 (Elektronikus forrás). Letöltés: 2020. 05. 20.

⁷¹ Sólyom László beszédét idézi és elemzi: Feischmidt Margit, 2014: 60.

⁷² Uo., 60–61.

Trianon tragédiájának feldolgozása zeneműveinkben

Heverde Péterné
Köncse Kriszta

Az első világháborút lezáró trianoni szerződés – igazságtalan volta miatt – mind a mai napig foglalkoztatja a magyar közvéleményt. Azt azonban már kevesen tudják, hogy a 133 napig tartó Tanácsköztársaság is hatással volt a döntéshozatalra, mivel a békekonferencia külföldi résztvevői nem tartották legitimnek kormányunkat, és ezért meg sem hívták országunk képviselőit a tárgyalásokra 1919. január és 1920 januárja között.

Ahhoz, hogy megértsük a Trianon utáni zenekultúránk növekvő erejét az össznemzeti kulturális életben, feltétlenül szükséges bemutatni a békediktátum előtti folyamatokat.

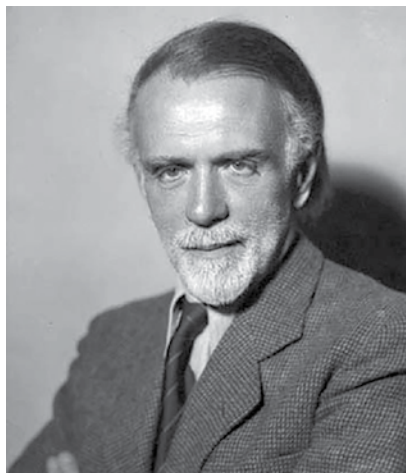
Az 1918-ban megalakult gróf Károlyi Mihály által vezetett kormány volt felhatalmazva arra, hogy az I. világháború után a megszűnt királysági államforma helyett köztársaságot hozzon létre. A háború következményeként a gazdaság összeomlott, nőtt az infláció. Ez elégedetlenséget szült, ami pedig kedvezett a szélsőséges eszméknek. Így lett az elkövetkező események központi figurája Kun Béla, aki 1918-ban a vörösök oldalán harcolt az orosz polgárháborúban, és azzal dicsekedett, hogy ő elsősorban proletár, s csak másodsorban magyar. Itt került személyes kapcsolatba Leninnel, majd tért haza Budapestre. Vezetésével megalakult a *Kommunisták Magyarországi Pártja*. Az új szervezet folyamatosan támadta a Károlyi-kormányt, számos tüntetést és sztrájkot szervezett. Károlyi a *Magyarországi Szociáldemokrata Párttal* kívánt volna együtt kormányozni, azonban a fent érintőlegesen leírt események hatására ettől a szándékától elállt. Így alakulhatott meg a Tanácsköztársaság 1919-ben.

Kiáltványukban megfogalmazott programjuk így hangzott:

„Az egyetlen kiút a szocializmus. A szocializmus, mely nemcsak a termelés anarchiáját szünteti meg, de azt a lelki anarchiát is, melybe a kapitalizmus az emberiséget süllyesztette... Az egész világ proletariátusa egyesülve, mint egységes osztály támad a nemzetileg széttagolt és nemzetekként szembenálló burzsoáziára.”¹¹

A budapesti Opera a 20. század elején (Fábián Borbála gyűjteményéből)

Kodály Zoltán az 1930-as években (Wikipedia)

A rövid életű kommunista rezsim Magyarország kulturális életében is jelentős változásokat tervezett és hajtott végre. Többek között el akarták pusztítani a Mátyás-templomot és az Operaházat. Indoklásuk szerint „örökre kívánják eltüntetni a föld színéről a falakat, melyeken belül a burzsoá terpeszkedik”? A munkásosztály opera iránti kezdeti lelkesedései hamar alábbhagytak: „Az igazi munkásproletárok eleinte kíváncsiságból is eljártak az Operába, hogy a burzsujok helyét elfoglalják. Hogy ez időben a felsőbb régiókból a parterrefödetlen fejekre köpések alakjában nem kívánatos harmat is hullott, azon akkor nem csodálkoztunk senki. A valódi proletárok azonban csakhamar rájöttek arra, hogy

a szakszervezetben kapott olcsó jegyeiket jó áron el tudják adni s így a munkásság megint megritkult az Operában”³ Az új kultúrpolitika az általa maradinak minősített intézmények – így a Magyar Tudományos Akadémia – működését is felfüggesztette. Minden színházi és mozielőadás, valamint hangverseny előtt felzendült az orosz elvtársaktól átvett *Internacionálé*. Létrehozták a *Szellemi Termékek Országos Tanácsát*, amelyben mintegy 800 hivatalnok intézte az ügyeket, a szociáldemokratából kommunistává váló író, Szabados Sándor elnökletével. A kommün vezetőinek célja ennek a szervezetnek a létrehozásával az volt, hogy az újonnan megjelentetendő kiadványokat csak a fórum jóváhagyásával, vagyis cenzúrázás után lehessen kiadni. Ennek feltételeit úgy kívánták megteremteni, hogy a fővárosban szinte minden nyomtatással, terjesztéssel, kiadással kapcsolatos szervezetet rekviráltak. Így állami tulajdonba került 11 könyvkiadó vállalat, 23 könyvkereskedés, 8 zeneműkiadó és -kereskedő, 56 könyvnyomda és vegyes üzem, 12 litográfiai üzem, 12 fényképészeti üzem, 7 könyvkötészet, 4 levélborítékgyár, 1 kártyagyár és 1 papírneműgyár.⁴ A gazdagabbnak titulált családoktól még a hangszereiket is elvették. Ezekről az időkről így ír egy korabeli zenelap: „Júniusban Reinitz zenediktátor a zongorákat és harmoniumokat is összeíratta. Az volt a terve, hogy a bur-